

*Л. І. Пономаренко, Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка*

**ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП ВЗАЄМОПІДТРИМКИ
У СФЕРІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ**

Пономаренко Л. І.

Досвід функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу

У статті розкрито сутність понять «педагогічна компетентність батьків-вихователів», «групи взаємопідтримки» та проаналізовано досвід функціонування груп взаємопідтримки батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу в Сумській області у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів.

Ключові слова: батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу, групи взаємопідтримки, групи взаємопідтримки батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу, педагогічна компетентність батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу.

Пономаренко Л. И.

Опыт функционирования групп взаимоподдержки в сфере развития педагогической компетентности родителей-воспитателей детского дома семейного типа

В статье раскрыта сущность понятий «педагогическая компетентность родителей-воспитателей детского дома семейного типа», «группы взаимоподдержки» и проанализирован опыт функционирования групп взаимоподдержки родителей-воспитателей детского дома семейного типа в Сумской области в сфере развития педагогической компетентности родителей-воспитателей.

Ключевые слова: родители-воспитатели детского дома семейного типа, группы взаимоподдержки, группы взаимоподдержки родителей-воспитателей детского дома семейного типа, педагогическая компетентность родителей-воспитателей детского дома семейного типа.

В Україні останнім часом набуває все більшої популярності впровадження різноманітних методів групової соціальної роботи в практику соціально-педагогічної діяльності з дитячим будинком сімейного типу (далі – ДБСТ). Цьому значною мірою сприяє закріплення на законодавчому рівні пріоритетності сімейного виховання, розвиток і поширення в нашій державі руху замісного батьківства, неможливість задоволення повною мірою професійних потреб батьків-вихователів ДБСТ шляхом традиційного соціального супроводу ДБСТ.

Одним із напрямів сучасної групової соціальної роботи, які широко розроблені зарубіжними спеціалістами, є організація груп взаємопідтримки шляхом об'єднання людей з аналогічним досвідом, життєвою ситуацією і проблемами. В Україні такий метод групової роботи, як групи взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ, не є достатньо поширеним. Практика його впровадження обмежується пілотними проектами: «Створення груп взаємопідтримки для батьків-вихователів і прийомних батьків», який реалізований Представництвом благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні; «Родина для дитини» – Дніпропетровською обласною державною адміністрацією та благодійним фондом Рената Ахметова «Розвиток України» та ін. Проте, і такий наявний досвід функціонування груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ засвідчує ефективність даного методу соціальної роботи.

Поряд з цим, нами було з'ясовано [3], що однією з нагальних проблем функціонування ДБСТ виступає розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Теоретичними джерелами дослідження проблеми формування педагогічної компетентності різних фахівців стали дисертації В. Арешонкова, І. Чистовської, А. Шишко та ін.; вивченню розвитку/формування професійно-педагогічної компетентності присвячені праці С. Демченка, Л. Зеленської, А. Маслюк, В. Пономарьова, О. Юртаєвої та ін.; психолого-педагогічна компетентність стала предметом дослідження О. Гури, Н. Лісової, І. Міщенко

та ін.. Проблема розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у вітчизняних дисертаційних роботах залишається поза увагою науковців. Означене, на нашу думку, свідчить про недостатню вивченість питання доцільності педагогізації та професіоналізації процесу підготовки батьків-вихователів до виховання дитини в ДБСТ.

Теорію групи та її вплив на особистість досліджували К. Левін, Д. Майерс, К. Рудестам, Р. Кочунас, С. Прученков, Т. Яценко та ін.; групи взаємопідтримки як метод групової соціальної роботи вивчались А. Капською, Т. Семигіною, В. Сидоровим та ін., організація груп взаємопідтримки батьків замісної опіки стала об'єктом дослідження Г. Бевз, Н. Бервено, Є. Дубровської, Т. Комар, Г. Пілягіної, Г. Постолик, С. Савич, Н. Татарчук та ін. Поряд з тим, досвід функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ теоретично майже не досліджувався, що підкреслює актуальність і новизну обраної тематики.

Зазначене визначило мету нашої статті – аналіз досвіду функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ на рівні Сумської області.

Відповідно до вимог сучасного наукового педагогічного дослідження надзвичайно важливим є дотримання об'єктивних законів і методів науки, якими користуються усі вчені, що працюють у цій галузі. Даний факт спонукає нас розпочати аналіз досвіду функціонування груп взаємопідтримки у сфері розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ із з'ясування сутності понять «педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ», «групи взаємопідтримки» та визначення основних етапів процесу організації даного методу групової соціальної роботи.

Проведена нами наукова розвідка дозволила визначити зміст поняття «педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ» як особистісну характеристику батьків як вихователів, що інтегрує в собі пряму педагогічну мотивацію та систему ціннісних орієнтацій; особистісні якості, знання, вміння і навички батьків-вихователів ДБСТ, необхідні для успішного виховання дітей-

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здатність найбільш універсально використовувати та застосовувати педагогічні знання, уміння та навички у виховній практиці, пристосуватись до мінливих умов конкретної діяльності; емоційно-вольову регуляцію і рефлексію процесу та результату виховної діяльності.

Відповідно, під розвитком педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ ми розуміємо процес формування у батьків-вихователів: прямої педагогічної мотивації та системи ціннісних орієнтацій, які зумовлюють педагогічну спрямованість їх особистості; особистісних якостей, які характеризують їх як вихователів; науково-теоретичних знань, які необхідні для успішного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; умінь застосовувати знання та оперувати фактичним матеріалом у конкретних умовах життєдіяльності ДБСТ; здатності до емоційно-вольової саморегуляції і рефлексії процесу та результату виховної діяльності. У процесі цього розвитку відбувається якісне вдосконалення особистості батьків-вихователів.

Поняття «взаємопідтримка у групі» визначається як можливість осіб, об'єднаних у групу за певним принципом (однакові соціальний статус, потреби й інтереси, життєві обставини тощо), допомогти один одному у вирішенні будь-яких своїх проблем завдяки усвідомленню досвіду чи емоційній підтримці кожного із членів групи та групи в цілому [7, с. 9].

Група взаємопідтримки – це:

- форма реалізації потреби зібратися разом людям, які часто не мають поруч нікого, кому можна відверто розповісти про свій стан і проблеми;
- простір для спільної розмови, де члени групи зможуть відкрито обговорити актуальні для них питання;
- спосіб передачі будь-якої корисної інформації, що має суттєве значення для членів групи;
- засіб розширення власних можливостей кожного із членів групи, зміни їх емоційного стану та ставлення до проблем [7, с. 9].

Участь фахівця (соціального працівника, соціального педагога чи психолога) у групах взаємопідтримки залежить від етапу, на якому перебуває група. На етапі її створення фахівець долучається до формування групи та вирішення організаційних питань; на етапі початку роботи соціальний педагог / працівник допомагає членам групи налагодити стосунки, розробити групові норми, визначити цілі й завдання групи, спланувати її дії; під час активної діяльності групи фахівець бере участь у розв'язанні складних ситуацій, які виникають у процесі роботи групи, виконанні обраного плану дій. Соціальний педагог повинен знати про існування групи взаємодопомоги в громаді, щоб ділитися досвідом, співпрацювати й направляти клієнтів для участі в їхній роботі. Цінність такої форми підтримки полягає в тому, що фахівець сприяє зміні фокусу діяльності групи від зосередження на власних проблемах її членів через саморозвиток до зростання свідомості, коли учасники групи вчаться брати відповідальність за зміни; бути впевненими у власних силах, навчаючись розв'язувати власні й колективні проблеми без допомоги фахівця [6, с. 328].

Дослідження засвідчили, що групи взаємопідтримки є довготривалою формою групової роботи, де склад учасників, теми обговорення, а також ведучі можуть змінюватись, утримуючи завжди фокус групи на здоров'ї людини та її здатності приймати зміни життя. Робота таких груп може припинятися на деякий час, а потім знову відновлюватися [2, с. 286]

Слід зауважити, що різні групи взаємопідтримки єднає те, що всі вони опираються на здорове функціонування особистості й мають за мету надання їй психологічної підтримки на шляху самореалізації. Групи взаємопідтримки орієнтовані на саморозкриття, усвідомлення себе, порозуміння та саморозуміння, поглиблення рефлексії, емпатії, де емоційне розуміння іншого не поглинає і не заражає, а передбачає здатність до його аналізу та усвідомлення. Саме перераховані здібності допомагають людині зрозуміти одна одну, що в ситуації замісної опіки вказує на їх досвідченість [1].

Проте, незважаючи на спільні характеристики груп взаємопідтримки, в залежності від особливостей залучених до групи клієнтів та їх проблем, в

основу діяльності групи лягають різні форми, прийоми, науково-методичне забезпечення.

Метою проведення груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ є набуття ними навичок прийняття і розуміння себе та інших, розвиток уміння встановлювати партнерські стосунки та здобуття здатності бути гнучким у поведінці [4, с. 38].

Завданнями груп взаємопідтримки сімей замісної опіки є:

- 1) створення в групі атмосфери взаємодовіри та взаємоповаги;
 - 2) надання членам групи взаємопідтримки;
 - 3) розширення досвіду учасників у вирішенні складних ситуацій;
 - 4) навчання навичок асертивної поведінки;
 - 5) навчання методам психологічної самопомоги та розширення сфери отримання кваліфікованої взаємопідтримки;
- б) вчасне виявлення «гострих кутів» у житті своєї сім'ї, яка виконує делеговану їй державою функцію замісної опіки [2, с. 284].

Дослідниця Г. Бевз наголошує на тому, що наразі групи взаємопідтримки виведені із терапевтичного простору і передбачають вільне зібрання досвідчених людей заради обміну досвідом, спілкування, саморозвитку, набуття рефлексивних умінь. При цьому ефект роботи групи, на думку вченої, орієнтований, насамперед, на безпосереднє впровадження у практику щоденного життя ДБСТ. Кожна зустріч є завершеною роботою і не передбачає продовження, що забезпечує як варіативність форм роботи групи, так і членства у ній [2, с. 281].

Систематичне проведення груп взаємопідтримки має для батьків-вихователів ДБСТ важливе значення. Так, участь у роботі груп взаємопідтримки: допомагає батькам-вихователям отримати груповий досвід, який є протидією відчуження (запобігає відчуженню); дає можливість батькам-вихователям усвідомити як очевидні, так і приховані від особистості фактори, що безпосередньо впливають на особливості їхньої поведінки та спілкування; забезпечує адекватний зворотний зв'язок і емоційну підтримку від людей з

подібними проблемами та обставинами життя; сприяє набуттю батьками-вихователями нових навичок та вмінь експериментувати з різними стилями поведінки, будувати стосунки серед рівних партнерів [7, с. 9].

Групи взаємопідтримки ми вбачаємо одним з небагатьох методів групової роботи, який здатний задовольнити вимогу неперервності процесу розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів, що є необхідним елементом забезпечення ефективного функціонування ДБСТ.

Проаналізуємо досвід функціонування груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ у сфері розвитку педагогічної компетентності в Сумській області.

Створення груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ з метою розвитку педагогічної компетентності було зумовлено необхідністю задоволення професійних потреб батьків-вихователів ДБСТ, які не можуть бути задоволені в рамках обов'язкового соціального супроводу ДБСТ. Ініціаторами створення таких груп були самі батьки-вихователі ДБСТ.

Ідея створення груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ з метою розвитку їх педагогічної компетентності була частково втілена в проекті «Родинний табір «Школа соціального оптимізму»». Цей проект був реалізований Сумською обласною Громадською організацією «Центр підтримки та розвитку родини «Калинове гроно»» з 01 вересня 2011р. по 30 квітня 2012 р.

До реалізації проекту були залучені досвідчені фахівці соціальної сфери, психології та групової психотерапії: к. псих. наук, доц. Г. Бевз; практичний психолог КУ «Сумська міська клінічна лікарня №5» та служби «Телефон довіри» О. Корсун; лікар-психотерапевт I-ї категорії, член Українського союзу психотерапевтів Я. Лимаренко та ін.; а також студенти-волонтери Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка.

Формою впровадження ідей проекту було обрано тренінгову роботу, оскільки вона не тільки забезпечує своє теоретичне призначення, а й надає можливість батькам-вихователям ДБСТ: отримувати зворотній зв'язок від

людей з аналогічними проблемами; навчатися новим вмінням експериментувати з різноманітними стилями відносин між партнерами; ідентифікувати себе з іншими; полегшити процеси саморозкриття і самопізнання; покращити свій емоційний стан; обмінюватися корисною інформацією стосовно питань виховання та розвитку дітей тощо.

Робота тренінгу була побудована за принципом методу «рівний – рівному». У науковій літературі він визначається як засіб передачі достовірної соціально значущої інформації під час неформального або особливим способом організованого спілкування в соціальній групі людей, рівних за якоюсь певною ознакою (вік, інтереси, цінності, потреби, проблеми тощо). Метод «рівний – рівному» передбачає об'єднання людей у групи за певними спільними ознаками з метою забезпечення їх точною інформацією й спростування розповсюджених помилкових поглядів, стереотипів, а також для того, щоб допомогти їм розвинути навички, які необхідні для ефективної адаптації та інтеграції в соціумі [5, с. 124].

Не зважаючи на те, що в соціально-педагогічних дослідженнях утвердилось сприйняття методу «рівний – рівному» переважно як способу передачі соціально значущої інформації спеціально підготовленими підлітками рівним собі особам за віком [5, с. 125], вважаємо, що він є науково доцільним і в організації роботи груп взаємопідтримки батьків-вихователів, адже вони об'єднані спільними проблемами, аналогічним досвідом ситуацій взаємодії та їх переживань тощо.

Реалізація проекту відбувалася в чотири етапи:

I етап. Презентація проекту «Родинний табір «Школа соціального оптимізму» (1.09.2011-31.10.2011). З метою ознайомлення широкої громадськості з планами роботи проекту та інформування населення про сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в регіональних засобах масової інформації було проведено широку інформаційну кампанію.

II етап. Попередня робота з групами батьків-вихователів ДБСТ за місцем їх проживання (м. Суми (30-31.11.2011), м. Глухів (11-12.10.2011), м. Конотоп (22-23.11.2011), м. Охтирка (25-26.10.2011)) з метою: забезпечення їх точною інформацією стосовно особливостей створення і функціонування груп взаємопідтримки; відпрацювання умінь і навичок, які необхідні для ефективного спілкування з іншими батьками-вихователями ДБСТ в групах взаємопідтримки. На цьому етапі у кожному з визначених міст в рамках проекту було проведено по два тренінгові заняття:

1. «Розвиток навичок спілкування» (8 год.)

Мета: Розвинути в учасників групи уміння і навички спілкування, системно-інтегральної діяльності, оволодіти елементами психотехніки, навичками емоційно-вольової саморегуляції, самовдосконалення у спілкуванні.

Очікуваний результат: набуття теоретичних навичок комунікативного спілкування, опрацювання соціально-психологічних вмінь, пов'язаних з оволодінням процесами взаємозв'язку, взаєморозуміння, взаємовідносин, взаємовпливу.

2. «Саморегуляція» (8 год.)

Мета: Навчити членів тренінгової групи навичкам психоемоційної регуляції, розвинути навички рефлексії, уваги до своїх почуттів, зниження внутрішнього напруження і усвідомлення своєї індивідуальності.

Очікуваний результат: набуття теоретичних знань і практичних навичок психоемоційного регулювання.

В результаті проведення описаних заходів було створено моделі груп взаємопідтримки в кожному з районів (Охтирському, Глухівському, Сумському, Конотопському), частково удосконалено педагогічну компетентність батьків-вихователів ДБСТ, відібрано представників для роботи в «Родинному таборі «Школа соціального оптимізму»».

III. Підготовка ведучих для груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ, організація процесу внесення отриманих ними знань у середовище рівних собі.

На цьому етапі у м. Суми протягом чотирьох днів (03.01.2012 – 07.01.2012) діяв «Родинний табір «Школа соціального оптимізму». В ході реалізації даного заходу учасники ознайомилися з особливостями роботи ведучих груп взаємопідтримки, напрацювали уміння керівника групи. Спільно з соціальними працівниками і психологами були розроблені варіанти законодавчих ініціатив щодо покращання стану соціально-педагогічного супроводу ДБСТ; підготовлено річний план для роботи груп взаємопідтримки на місцях, спрямований на розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. Учасники отримали посібник для самонавчання та навчання в малих групах.

IV. Організація самостійної діяльності груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ (10.01.2012 – 27.01.2012).

З метою розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ та для забезпечення самостійної діяльності груп нами, відповідно до спільно складеного раніше річного плану, було розроблено орієнтовну програму діяльності груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ. Дана програма включає мету, завдання, принципи роботи, тематичне планування занять. Планування роботи груп взаємопідтримки здійснювалося терміном на 1 рік з розрахунку одна сесія на місяць.

Отже, результатом реалізації проекту «Родинний табір «Школа соціального оптимізму» стало створення груп взаємопідтримки в Глухівському (м. Глухів та Глухівський р-н), Охтирському (м. Охтирка та Охтирський р-н), Сумському (м. Суми та Сумський р-н) та Конотопському (м. Конотоп та Конотопський р-н) районах, організація подальшої їх діяльності, спрямованої на розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне підкреслити, що діяльність груп взаємопідтримки, зазвичай, ґрунтується на особистісному досвіді батьків-вихователів ДБСТ, а не на професійних знаннях фахівців. Зазначене виключає можливість претензії на універсальність даного методу соціальної роботи. Проте, ми вважаємо, що групи взаємопідтримки виступають значущим

додатком до професійного соціально-педагогічного супроводу ДБСТ, а також є невід'ємним складником неперервного процесу розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів.

Аналіз результатів діяльності груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ в Сумській області в межах проекту «Родинний табір «Школа соціального оптимізму»» засвідчив, що участь у роботі груп взаємопідтримки одночасно вирішує ряд основних завдань щодо забезпечення розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів: когнітивне, що пов'язане з безпосереднім засвоєнням знань; комунікативно-розвивальне, в процесі якого удосконалюються основні навички спілкування всередині та за межами даної групи; організаційно-діяльнісне, що скероване на підвищення рівня умінь застосовувати знання та оперувати фактичним матеріалом у конкретних умовах життєдіяльності ДБСТ; особистісно-орієнтоване, що виховує особистісні якості, необхідні для успішного виховання дітей-вихованців; рефлексивне, що спрямоване на розвиток у батьків-вихователів таких рефлексивних умінь, як саморефлексія, саморегуляція, самокритичність, самоконтроль, самооцінка, а також на профілактику емоційного вигорання. Таким чином, групи взаємопідтримки здатні забезпечити розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ як комплексно, так і цілеспрямовано кожного її компонента.

Досвід функціонування груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ в Сумській області доводить продуктивність даного методу групової роботи в забезпеченні розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів. Ми вважаємо, що розроблений механізм формування груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ є ефективним для запровадження у всій системі замісної опіки в Україні.

Перспективи досліджень полягають у подальшій розробці науково-методичного забезпечення діяльності груп взаємопідтримки батьків-вихователів ДБСТ спрямованого на розвиток їх педагогічної компетентності а також у аналізі результатів його впровадження.

Література

1. Бевз Г. М. Групи взаємопідтримки як форма підтримки сімей заміщувальної опіки / Г. М. Бевз // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей Ін-ту соціальної та політичної психології АПН України. – 2005. – Вип. 11 (14). – С. 181-189.
2. Бевз Г. М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри: [монографія] / Галина Бевз. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 352 с.
3. Пономаренко Л.І. Сутність і структура педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу / Л.І. Пономаренко // Дослідження молодих вчених у контексті розвитку сучасної науки : матер. II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., (19 квітня 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ГУОН КМДА, КМПУ ім. Б. Д. Грінченка та ін. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2012. – С. 220 – 231
4. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу: наук.-метод. посіб. / [Г. М. Бевз, В. О. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва та ін.] – К. : Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92 с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
6. Соціальна робота з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІДом: методичний посібник для проведення курсів підвищення кваліфікації / [Семигіна Т., Банас О., Венедиктова Н. та ін.] ; за ред. Т.В. Семигіної. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 620 с.
7. Створення та організація роботи груп взаємопідтримки для батьків-вихователів і прийомних батьків: інфор.-метод. матеріал. / [Г. Я. Пілягіна, Н. О. Бервено, Є. В. Дубровська та ін.]. – К., 2010. – 74 с.

Ponomarenko L. I.

Experience with groups of mutual support in the development of pedagogical competence foster parents of children's home of family type.

The article reveals the essence of the concepts of "pedagogical competence foster parents of children family type", "mutual support group" and analyzed the

experience of teams mutual foster parents family type homes in the Sumy region in the development of pedagogical competence of foster parents.

Key words: foster parents of children's home of family type of mutual support, mutual support of foster parents' family type homes, pedagogical competence of foster parents.

Відомості про автора

Пономаренко Людмила Іванівна – аспірантка кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу.

Стаття надійшла до редакції 9.01.2013

Прийнято до друку 25.01.2013